

El Priorat històric, que ocupa la part central de la comarca del Priorat, és un territori de relleu trencat i laberíntic. El curs d'aigua principal és el riu Siurana, que fa de col·lector d'una densa xarxa de torrents tributaris que neixen en els relleus meridionals de Montsant. Aquesta xarxa fluvial s'ha encaixat fortament en el rocam i ha individualitzat tot un conjunt de serres i turons de modesta altitud, amb les carenes i els cims suaument arrodonits, però costeruts, que donen lloc a un territori d'aspecte bonyegut. Dominat en gran part pel conreu de la vinya, les tonalitats brunes dominen aquest paisatge, sobretot a l'hivern, quan les vinyes nues deixen percebre el substrat geològic. El poblament es concentra en nuclis rurals i compactes com Porrera, Escaladei o Bellmunt de Priorat, i les carreteres estretes i sinuoses adapten el traçat al relleu muntanyós de la unitat.

Evolució històrica del paisatge

Com en altres contrades interiors del sud de Catalunya, la documentació sobre l'evolució històrica del paisatge és minsa, tot i que en aquest cas concret es tracta d'un territori àmpliament glossat per les seves particulars característiques i, d'altra banda, amb una evolució demogràfica molt moderada en el temps.

Tal com va passar en altres espais del mateix àmbit territorial, el segle XIX va destacar per la incidència del conreu de la vinya en la configuració del paisatge i en el desenvolupament demogràfic i el creixement de les poblacions del Priorat històric.

A mitjan segle XIX el territori es trobava conreat pràcticament tot, tal com es manifesta en l'abundància de construccions i patrimoni arquitectònic rural que resta d'aquella època. L'expansió de la vinya es va produir en detriment de les zones forestals, exceptuant els punts topogràficament més complexos, al mateix temps que es mantenien altres zones corresponents a conreus de secà diversos.

L'impacte de la plaga de la fil·loxera a la dècada del 1870 va ser especialment

El Priorat històric

En el vuitè lliurament de la sèrie Paisatges de Catalunya repassem les especificitats del Priorat històric, un paisatge agrícola de muntanya mediterrània que il·lustra la interacció saludable entre l'home i la natura.

Reportatge d'El Temps

significatiu en el Priorat històric. Des d'un punt de vista paisatgístic l'impacte es va centrar en l'abandonament de les àrees de conreu de la vinya situades en punts de més difícil accés. Tot i això, el retrocés del conreu no va ser sobtat, ja que progressivament es va anar introduint el peu americà. L'efecte de la fil·loxera

es va reflectir, també, en una davallada demogràfica de la població de la zona.

El període de postguerra va representar per a molts pobles una recuperació demogràfica significativa, que es va manifestar en la consolidació de l'estructura urbanística de les poblacions, amb uns trets, en molts casos, ja sem-

RAFAEL LÓPEZ-MONNE

EL MIRADOR

LA MORERA DE MONTSANT

El poble de la Morera de Montsant, situat als peus de la serra Major de Montsant, a part de ser l'inici de nombroses rutes per conèixer el Parc Natural de Montsant, ofereix una excel·lent perspectiva del relleu trencat de serres baixes i turons conreats per vinya i esquitxats per petits nuclis de població que configuren el Priorat històric. Aquest punt també permet percebre la cinglera de tonalitats rogenques on se situa el nucli singular de Siurana i també la serra de Llaberia, amb la mola de Col·dejou com a fita destacada. Josep Maria Espinàs, a *Viatge al Priorat*, descriu amb bellesa la vista que ofereix el mirador: "Dóna bo d'acostar-se a mirar, d'aquí dalt, l'arrugada falda del Priorat —on en aquesta hora del matí el sol sembla adormir-se encara—. La Morera, que vista de la vall té un aire guerrer, té en realitat —ho veig ara que hi sóc i els seus ulls són els meus— una actitud vigilant, però evidentment pacífica, com si estigués al marge del que passa allà baix. Mirant el país, la Morera no parpalleja; al mig del Montsant, sembla un rellotge de pedra, parat en una hora antiga. Per això la Morera és el testimoni —no el jutge— del Priorat".

blants als que s'han mantingut fins a l'actualitat.

A partir dels anys cinquanta i, sobretot, dels seixanta del segle passat, el desenvolupament de la indústria a les zones urbanes va motivar un èxode rural de gran abast que va tenir efectes innegables en el paisatge del Priorat històric. Una particularitat evident en aquest context és la representada per la caiguda de les explotacions mineres a Bellmunt, amb una incidència econòmica, humana i urbanística indiscutible. A les poblacions, l'abandonament de molts dels habitatges va generar un impacte negatiu del qual encara queden restes, especialment a les poblacions amb més mala accessibilitat i menor incidència del fenomen de la segona residència.

El paisatge, avui

El paisatge del Priorat històric presenta una fesomia molt homogènia. A la uniformitat dels materials geològics que

condicionen el relleu —bàsicament pissarres i gresos— s'hi ha d'afegir la repetició d'un mateix patró d'usos i cobertes del sòl arreu. Un mosaic de conreus, on predomina la vinya, i àrees de vegetació: claps forestals, brolles i prats secs cobreixen els vessants costeruts. Els nuclis de població, petits i compactes, es localitzen al fons de les valls estretes obertes pels torrents o al cim de carenes baixes.

Geogràficament, el Priorat històric coincideix amb el curs mitjà dels rius Siurana, Cortiella i Escaladei. Correspon a la part central de la comarca del Priorat i la seva delimitació es basa, en bona part, en els materials geològics que hi afloren i en el mosaic característic del paisatge i dels usos del sòl, influenciats per una orografia singular de turons arrodonits.

La vegetació potencial evoluciona des del domini de l'alzinar litoral, a la part oriental, cap al del carrascar a la zona occidental, que és més continen-

tal. Tot i això, la intensa activitat humana que s'hi ha desenvolupat al llarg del temps ocasiona que els boscos climàtics siguin més aviat rars. Així, són freqüents les comunitats successòries de les brolles d'estepes i els prats secs de llistó amb trèvols, que ocupen àrees abandonades que s'havien conreat durant segles. Als indrets més regenerats, el pi blanc o el pi pinyer formen un estrat arbore damunt de les brolles i els prats. Es troben boscos de certa consideració i maduresa a la serra del Tossal, la serra Alta i la serra d'Obagues. També destaquen els boscos de ribera associats als rius i rierols principals, especialment el que prospera al Siurana, entre l'hostal del Pubill i Poboleda, tram que ha estat inclòs, per la seva representativitat, dins de l'inventari de zones humides de Catalunya. Esment a banda mereix la vegetació de les obagues de la serra del Molló, en què destaca la presència d'un alzinar muntanyenc molt ben conservat i dels més representatius del sud de Catalunya, amb espècies extramediterrànies, com el pi carrasser, el pi roig, el roure cerrioides, el teix o la moixera de pastor.

Cal tenir present que els incendis forestals han afectat diversos sectors del Priorat històric els anys 1980, 1982 i 1987, i hi han afavorit l'extensió de les brolles i prats secs. Tot i que en els darrers quinze anys no hi ha hagut cap gran incendi forestal, constitueix una veritable amenaça per al paisatge de la unitat. Actualment tot el territori forma part del perímetre de protecció prioritària Priorat-Serra de Montsant, establert per la Generalitat de Catalunya.

A diferència d'altres indrets on els canvis cromàtics estacionals els proporciona la vegetació natural, al Priorat històric es deuen principalment a les variacions morfològiques de les espècies conreades al llarg de l'any: al final de la tardor i a començament d'hivern el protagonisme és el color bru fosc, fins i tot metàl·lic en temps humit, dels turons de llicorella. Amb les primeres tebiors primaverals esclata la florida dels amet-

llers, que vesteix de blanc molts vessants. A l'estiu, el verd dels ametllers i avellaners cobreix els camps de conreu, mentre que a la tardor els daurats d'ametllers i garnatxes o el roig encès de les carinyenes ens ofereixen matisos ben diferents.

Així doncs, els conreus estan presents per tota la unitat i, en determinades àrees de relleu més favorable, arriben a dominar el paisatge. Tal és el triangle entre Gratallops, el Lloar i Bellmunt, o les zones properes a Torroja i a Porrera. La vinya i l'ametller s'estenen per tota aquesta àrea. Contràriament, l'avellaner queda força restringit a la meitat oriental, mentre que l'oliver pren rellevància a ponent. Tots aquests conreus aprofiten fondals i vessants de pendent suau o moderat, i sovint no hi ha cap modificació del pendent original.

Cal destacar l'augment de la superfície dedicada al conreu de la vinya com a conseqüència de la revaloració dels vins de la comarca, especialment els de la Denominació d'Origen Qualificada Priorat, que és el principal agent transformador del paisatge del Priorat històric.

L'arribada d'importants inversions per recuperar finques per al conreu de la vinya comporta, a vegades, grans abancalaments, amb talussos molt alts que s'aconsegueixen mitjançant el piconatge de la roca i que arriben a modificar la topografia de muntanyes senceres. Aquests nous espais conreats contrasten vivament amb l'entorn, ja que els con-

RAFAEL LÓPEZ-MONNÉ

reus tradicionals estan completament adaptats a l'orografia. També cal esmentar la proliferació de cellers i granges, alguns de grans dimensions, en el medi rural.

Per respondre a aquestes actuacions, des dels consells reguladors de les denominacions d'origen Montsant i Priorat s'estan desenvolupant normes per tal de minimitzar les transformacions provocades per aquestes activitats.

D'altra banda, el Priorat històric integra diversos nuclis urbans, tots de petites dimensions i amb unes característiques arquitectòniques força comunes que els fan molt atractius, ja que carac-

teritzen fortament el paisatge de la unitat. Per exemple, Poboleda, Escaladei, la Vilella Alta, la Vilella Baixa, Gratallops, Torroja del Priorat, Porrera i Bellmunt del Priorat.

Pel que fa a les infraestructures, les carreteres que comuniquen els pobles de l'àrea s'adapten a la morfologia particular del relleu i segueixen un traçat sinuós, vorejant serres i turons i baixant des dels vessants fins als fons dels barrancs. Cap d'aquestes vies, però, no mostra un trànsit gaire important.

Un dels impactes visuals que s'identifiquen a la unitat són les dues línies elèctriques de 110 kV i 220 kV que creuen

SABIES QUE...

EL PAISATGE PRIORAT-MONTSANT-SIURANA OPTA A PATRIMONI MUNDIAL DE LA UNESCO

El Priorat atresora el paisatge agrícola de muntanya mediterrània en estat pur. Per aquest motiu, actualment està en marxa la candidatura Priorat-Montsant-Siurana per-

què la comarca del Priorat sigui reconeguda com a Patrimoni Mundial per part de la Unesco. Concretament, es presenta a la categoria de paisatges culturals, que inclou aquells espais que il·lustren de manera excepcional la interacció entre l'home i la natura al llarg de la història. La candidatura defensa el Priorat com un paisatge de l'esforç que demostra la traça i la bona entesa de les persones i el seu entorn i com una història que ha estat bastida a partir de la sàvia uti-

lització d'allò que la terra oferia als seus habitants. El reconeixement internacional suposaria la difusió dels valors d'un model agrícola que sap harmonitzar la tradició agrària de la Mediterrània encara viva amb la innovació i la creativitat. També contribuiria a la difusió dels productes i serveis que s'hi relacionen. En aquests moments s'està redactant, amb la col·laboració de l'Observatori del Paisatge, el dossier de la candidatura i el pla de gestió.

Costers amb vinya al Priorat històric (esquerra). El nucli d'Escaladei és un dels elements més emblemàtics del Priorat històric. Situat al peu de la cinglera Major de Montsant, constitueix un conjunt amb un alt valor estètic, històric i cultural (a baix).

OBSERVATORI DEL PAISATGE

la zona marginal meridional de la unitat. D'altra banda, els aerogeneradors del parc eòlic situat al sector collet dels Feixos-coll de la Teixeta es troben al límit d'aquesta unitat amb la d'Escornalbou-Puigcerver. També tenen una incidència visual al Priorat històric, tot i que no es trobin al seu territori, els aerogeneradors del parc eòlic situat a la serra del Pradell-l'Argentera, instal·lats entre el 1998 i el 1999.

Valors en el paisatge

Els valors estètics de la zona se centren en les vinyes i els conreus de secà establerts als pendents de llicorella i que alternen amb petits bosquets; i també, en el relleu intrincat de turons i barrancs i en les façanes formades pels cingles calcaris de les muntanyes perifèriques que encerclen el paisatge del Priorat històric. Són, tots, valors estètics majoritàriament reconeguts pels visitants. Quant als valors naturals s'ha de destacar la presència d'una petita àrea que pertany al Parc Natural de la Serra de Montsant, situada a l'extrem sud-occidental. A més, diversos espais de la unitat han estat inclosos dins la xarxa Natura 2000, com la Serra de Prades-Riu Siurana o la Serra de Montsant-la Vilella Baixa.

El Priorat històric també té valors geològics d'importància. Les mines de galena de Bellmunt del Priorat, actualment abandonades, estan incloses com a geòtop en l'Inventari d'espais d'interès geològic de Catalunya i atresoren un indubtable valor pedagògic. Alguna de les mines s'ha recuperat i s'ha adequat per a visites guiades, i ha restaurat un patrimoni històric i cultural encara d'una incipient importància turística.

La unitat també inclou la geozona Vilella Alta-Poboleda, que forma part i és representativa de l'aflorament de materials del període carbonífer de les seralades costaneres catalanes. A més, és possible reconèixer amb detall les característiques sedimentològiques dels dipòsits submarins, incloent-hi una bona varietat d'estructures sedimentàries inorgàniques i traces fòssils. També s'hi poden trobar diversos grups de fòssils devonians i carbonífers com ara cinodonts, radiolaris, foraminífers, crinòides, trilobits i restes vegetals d'origen continental, alguns dels quals permeten datar trams de la successió amb precisió.

Els valors espirituals més rellevants es troben a la cartoixa d'Escaladei i a la façana paisatgística del cingle Major de Montsant, tot i que aquest últim es troba

fora de la unitat però present com a fons escènic situat al nord. Les ermites de Sant Antoni (a Porrera) i de la Verge de la Consolació (entre Gratallops i Torroja) són elements característics del paisatge del Priorat històric, i objecte de la devoció popular per part dels habitants dels pobles propers.

El Priorat històric coincideix en gran part amb la DOQ Priorat, fet que mostra la relació entre el paisatge i el valor dels productes agrícoles, i que, per tant, és un exponent molt clar del valor socioeconòmic del paisatge. De fet, juntament amb el vi de qualitat, s'està venent un paisatge i un territori (també una forma de fer les coses i de veure la vida), cosa que es considera una part molt important del valor afegit del producte. •

La sèrie Paisatges de Catalunya es fa amb la col·laboració de l'Observatori del Paisatge i del Departament de Territori i Sostenibilitat

<http://www.catpaisatge.net/cat/catalegs.php>